

KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİ VE DİNDARLIĞIN ETKİLEŞİMİ: NİTEL BİR YAKLAŞIM

Yasemin ÇOBAN^a

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi: 30.03.2025
Kabul Tarihi: 05.05.2025
Yayın Tarihi: 30.06.2025

Atf

Çoban, Y. (2025). Kendini gerçekleştirme sürecinde din eğitimi ve dindarlığın etkileşimi: Nitel bir yaklaşım. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 19, 51-80. <https://doi.org/10.53112/tudear.1668429>

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Değerlendirme

Çift taraflı kör hakemlik.

Benzerlik

Yapıldı. intihal.net

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Notlar

Öz

Bu çalışma kendini gerçekleştirme sürecinde din eğitimi ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada kendini gerçekleştirme ve din eğitimi ilişkisi kişilik, kişiliğin süreci olarak kendini gerçekleştirme, kendini gerçekleştirmede etkili olan faktörler başlıkları altında ele alınmıştır. Nitel bir araştırma olan çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Kendini gerçekleştirme bireyin kişiliğine özgü tüm yönleriyle bütünüleşerek potansiyelini en üst düzeyde ortaya çıkardığı, yaşamı boyunca kişinin gelişimiyle kendini gösteren ve devam eden bir olgudur. Bireyin kendini gerçekleştirmesinde aile, sosyal çevre, yaş, cinsiyet, eğitim, din ve dindarlık gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Kendini gerçekleştirme sürecine etkisi olan faktörlerden biri de eğitimin bir boyutu olan din eğitimidir. Din eğitimi kişisel dürtülerin olumsuz yönlerinin dizginlenmesine, bireyin toplumsal kalıpların dayattığı baskıya boyun eğmeyerek özgürleşmesine ve gelişmesine imkân tanımaktadır. Din eğitiminin kendini gerçekleştirmeye ilişkin sonuçlarından biri dindarlıktır. Din eğitimiyle kişide dinî açıdan duygu, düşünce ve davranış boyutunda istendik davranışların geliştirilmesi amaçlandığından dindar bireylerin kendini gerçekleştirmeye yönelik tutumları da din eğitiminin bir sonucudur. İlahi dinlerin öğretileri başta olmak üzere farklı dinlerde tasvir edilen dindar kişilik özelliklerinin kendini gerçekleştiren bireylerin özellikleriyle örtüştüğü görülmektedir. Kişinin dinî deneyimleri ve tasavvufi açıdan kendini gerçekleştirmesinin sonucu olarak kabul edilecek insan-ı kâmil mertebesine ulaşmasında din eğitiminin etkisi mevcuttur. Din eğitimi etkileşimde olduğu yaş, cinsiyet, aile, sosyal çevre vb. faktörler aracılığıyla da kendini gerçekleştirmeye katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kendini gerçekleştirme, Din eğitimi, Kişilik, Doruk deneyimler, Dindarlık.

^a Uzman Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü, e-mail: yaseminbozdemircoban@gmail.com ORCID: 0000-0001-5361-9024

THE INTERACTION OF RELIGIOUS EDUCATION AND RELIGIOUSNESS IN THE PROCESS OF SELF-ACTUALIZATION: A QUALITATIVE APPROACH

Article Information

Article Types: Research Article

Received: 30.03.2025

Accepted: 05.05.2025

Published: 30.06.2025

Citation

Çoban, Y. (2025). The interaction of religious education and religiousness in the process of self-actualization: A qualitative approach. *Turkish Journal of Religious Education Studies*, 19, 51-80.
<https://doi.org/10.53112/tudear.1668429>

Ethical Statement

Ethical principles were followed during the preparation of this study.

Review

Double-blind.

Plagiarism

Yes. intihal.net

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

License

CC BY-NC 4.0

Abstract

This study aims to examine the relationship between religious education and religiosity in the process of self-realization. In the study, the relationship between self-realization and religious education is discussed under the titles of personality, self-realization as a process of personality, and factors effective in self-realization. Document analysis method was used in the study, which is a qualitative research. Self-actualization is a phenomenon that manifests itself and continues with the development of the individual throughout his/her life, integrating all aspects of his/her personality and revealing his/her potential at the highest level. It is seen that factors such as family, social environment, age, gender, education, religion and religiosity are effective in the self-actualization of the individual. One of the factors that affect the self-realization process is religious education, which is a dimension of education. Religious education allows the negative aspects of personal impulses to be restrained, and the individual to become free and develop by not submitting to the pressure imposed by social patterns. One of the results of religious education related to self-realization is religiosity. Since religious education aims to develop desired behaviors in terms of religious feelings, thoughts and behaviors in the individual, the attitudes of religious individuals towards self-realization are also a result of religious education. It is observed that the characteristics of religious individuals depicted in various religions, especially in the teachings of divine religions, overlap with the traits of self-actualized individuals. Religious education has an effect on the individual reaching the level of a perfect human being, which will be accepted as a result of his/her religious experiences and self-realization in terms of Sufism. Religious education also contributes to self-realization through factors such as age, gender, family, social environment, etc. that it interacts with.

Keywords: Self actualizing, Religious education, Personality, Peak experiences, Religiosity.

² Expert Teacher, Ministry of National Education, Bursa Provincial Directorate of National Education.

Giriş

Bedensel, zihinsel ve duygusal yönleriyle bütüncül olarak ele alındığında çözümlenebilmesi ancak mümkün olabilecek insanoğlu, yaratılışının başlangıcından itibaren sürekli değişmeye ve gelişmeye açık özellikte programlanmış bir varlıktır. Söz konusu değişim ve gelişim süreci -gerekli koşullar mevcut olduğu sürece- bireyin yaşamı boyunca devam etmektedir. Bireyin bu süreci en üst seviyede değerlendirerek sahip olduğu potansiyeli en iyi şekilde kullanabilecek düzeye gelmesi, varoluşsal tatmine ulaşması, dolayısıyla kendini gerçekleştirmesi mümkündür.

Kendini gerçekleştirme boyutuna ulaşılan dek birçok faktörle etkileşime girilmesi kaçınılmazdır. Bu faktörlerden bazıları kendini gerçekleştirmeye ulaşmada destekleyici bir rol üstlenirken, bazıları bu aşamaya ulaşmayı engelleyici, bazıları ise bu aşamada kendini gerçekleştirme olgusu ile zaman zaman pozitif ya da negatif yönde etkileşimde olacak şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Kendini gerçekleştirme olgusunun etkileşimde olduğu faktörlerden birinin din eğitimi olduğu görülmektedir. Çalışma, konuya ilişkin olarak literatüre kazandırılmış çalışmalar ışığında kendini gerçekleştirme sürecinde din eğitimi ve dindarlık etkileşimi arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada konunun temel kavramları olan kişilik, kendini gerçekleştirme kavramları ele alınmış; yaş, cinsiyet, eğitim, sosyal ilişkiler, anne-baba tutumları, din ve dindarlık algısı başlıklarıyla kendini gerçekleştirmeyi etkileyen faktörler üzerinde durulmuş, kendini gerçekleştiren bireyde bulunan özellikler, Maslow'un doruk deneyimler kavramı, kendini gerçekleştirme ve dindarlık ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışmanın araştırma sorusu "Din eğitimi, bireylerin kendini gerçekleştirme süreçleri ve dindarlık düzeyleri arasında nasıl bir etkileşim meydana getirmektedir?" şeklindedir.

1. Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma sürecinde kendini gerçekleştirme, din eğitimi ve dindarlık kavramlarıyla ilgili olarak yapılan çalışmalar literatür taraması yoluyla incelenmiş, konuyla ilgili araştırma bulguları derlenmiştir. Verilerin analiz edilmesinde, nitel veri analiz yöntemi olan tematik analiz kullanılarak literatürde yer alan farklı çalışmaların kendini gerçekleştirme, din eğitimi ve dindarlık kavramlarına yaklaşımı, kendini gerçekleştirme süreci, din eğitimi ve dindarlığın ortak temaları ve aralarındaki etkileşim değerlendirilmiştir.

2. Kişilik

Kendimizi ya da başkalarını tanımlarken günlük dilde sıkça başvurduğumuz kişilik kavramı, psikoloji biliminin tarihi boyunca çeşitli kuramların çalışma alanı olmuştur. Farklı kuramların ve yaklaşımların kişilik kavramını tanımlarken çeşitli açılardan ele alması sebebiyle kavramın tanımlanmasında uzlaşmaya ulaşılmadığı görülmektedir. Mehmedoğlu

(2004) psikoloji biliminin gelişimi boyunca ortaya çıkan farklı yaklaşımların etkisi ve kişilik kavramının geniş bir kapsama sahip olması sebebiyle tek bir kişilik kavramı üzerinde uzlaşma sağlamanın zorluğuna dikkat çekmektedir.

Kişilik; bireyin hayata eşsiz uyumunu içeren temel özellikler, ilgi alanları, dürtüler, değerler, öz kavram, yetenekler ve duygusal kalıplar dâhil olmak üzere, özelliklerin ve davranışların kalıcı yapılandırması olarak tanımlanmaktadır. Kişilik genellikle kalıtsal ve yapısal eğilimler; fiziksel olgunlaşma, erken eğitim, önemli bireyler ve gruplarla özdeşleşme; kültürel olarak şartlandırılmış değerler ve roller, kritik deneyimler ve ilişkiler dâhil olmak üzere birçok unsur tarafından şekillendirilen karmaşık, dinamik bir bütünleşme veya bütünlük olarak nitelendirilmektedir. Kişilik farklı teoriler tarafından yapısı ve gelişimi açısından farklı şekillerde tanımlanabilmekle beraber bütün teorilerin kişiliğin davranışı belirlemeye yardımcı olduğu konusunda ortak görüş bildirdikleri görülmektedir (APA, 2025). Kişilik kavramını bireyi bütün yönleriyle tanımlayabilmenin mümkün olmadığı kabulü üzerinden temellendiren Adler, bireyi tanımak için tahmin metodunu göz ardı etmemek gerektiğine dikkat çekmektedir. Adler, aynı şekilde hareket eden, düşünen, hisseden ya da isteyen iki insanın gerçek anlamda aynı şekilde hareket etmediğini ya da düşünüp hissetmediğini, aralarında mutlak farklılıklar olabildiğine işaret etmektedir (Adler, 1997). Kişilik incelenirken insanın kalıtsal güç ve yeteneklerine, öğrendiklerinin ve öğrenme faktörlerinin bireye özgü davranış kalıplarıyla karakteristik özellikleri üzerindeki etkisini görmek gerektiğine, her bireyin, herkesten farklı ve kararlı bir bütün olduğuna dikkat çekilmektedir (Mehmedoğlu, 2004). Gürses (2010) ise kişilik teorisyenleri açısından tek bir tanımının olmadığının altını çizmekle birlikte kişiliğin, bireyin davranışlarını biricik ve tutarlı kılan, nispeten kalıcı ve eşsiz özelliklerden oluşan bir kalıp olarak tanımlanabileceğine dikkat çekmiştir.

3. Kişilik Gelişim Süreci Olarak Kendini Gerçekleştirme

Kişiliğin analiz edilmesi aşamasında kişiliğin farklı boyutlarına ilişkin kavramların da ön plana çıktığı görülmektedir. Üç boyutlu kişilik oluşumu kuramı, birbirleriyle kesin sınırlarla ayrılmamış olduklarını göz önünde bulundurmamız gereken varlıklar olarak, daha çok bireye dâhil süreçler, fonksiyonlar ve dinamiklerden müteşekkil bir çeşitlilik sunan id, ego, superego kavramları üzerine temellendirilmiştir (Engler, 2014). Adler (1983) ise bütünlüğe sahip olan, ereğe dönük, yaratıcı bir benlik anlayışı üzerine temellendirdiği kişilik kuramında bütünlük kavramını “yaşam tarzı” kavramıyla bütünleştirmiştir. Neslin devam ettirilmesi, beslenme, korunma vb. fizyolojik ihtiyaçları temel gereklilik olarak kabul etmekle beraber insan olmanın daha üst düzeyde bazı gereksinimleri doyurması gerektiğini savunan hümanistik psikologlardan Kuzgun (1972) Fromm (1994) kişiliği yeniliklere açıklık ve hayatın her anında değişme ve gelişme yeteneğine sahip olma şeklinde tanımlamaktadır (Akt., Ayten, 2006). Fromm (1994) kişiliği; alıcı, kötüye kullanan, biriktirici, pazarlayıcı ve üretken kişilik tipleri olarak sınıflandırmaktadır. Jung ise içe dönük ve dışa dönük boyutlarıyla persona, anima animus, gölge ve ben olarak oluşturduğu kişilik

sistemi içerisinde en önemli arketip olarak kabul ettiği ben'i kendini gerçekleştirmeye veya kendini kavramaya yönelik bir dürtü ya da ihtiyaca benzetmiştir. Jung'ın kişiliğin tüm yönlerinin bir ahenk ve bütünlük ya da olgunluk içinde olması olarak tanımladığı kendini gerçekleştirme kavramının daha sonraki psikologlar tarafından da kullanıldığı görülmektedir (Schultz ve Schultz, 2007). Rogers, kişinin doğasında var olan yetenek, yaratıcılık ve ifade etme süreci olarak ileriye yönelik olumlu ivme kazanmanın tek yolunun kendini gerçekleştirme peşinde koşmak olduğuna, tüm insanların -varoluşun en üst düzeyine ulaşmak ya da başka bir deyişle "kendini gerçekleştirmek" için ortak temel bir noktada birbirlerine bağlı olduklarına işaret etmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için ise "ideal benliğimiz" ve gerçek benliğimiz arasında mutlu bir denge kurmak için çabalamamız gerektiğini kabul etmektedir (CRM, 2025). Rogers (1970) bireyde -açık ya da gizli- olgunluğa doğru ilerleme kapasitesi ve uygun bir psikolojik iklimde açığa çıkan, potansiyelden gerçek hale dönüşen bir eğilimin olduğunu vurgulamaktadır. Rogers'a göre bu eğilim, bireyin hayatının acı veren ve yetersizliğe sebep olan yönlerini anlama ve bilinçli bilgisinin altında tehdit edici doğaları nedeniyle kendisinden sakladığı deneyimleri aradığı bir anlayış olarak bireysel kapasitede ortaya çıkarak onun kişiliğini ve yaşamla ilişkilerini daha olgun hale getirmektedir. Gelişme eğilimi, kendini gerçekleştirmeye ya da ileriye yönelik olarak adlandırılrsa da bütün psikoterapinin bağlı olduğu eğilimdir. Kendini gerçekleştirme ve ihtiyaçlar hiyerarşisi üzerine geliştirdiği teorisiyle bilinen Maslow (1970) ise kişiliği psikolojik ihtiyaçlar, güvenlik, aidiyet, sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme başlıkları altında ele almıştır. Bütün ihtiyaçları karşılanırsa da eğer bireyin içinde bulunduğu durum, bireysel olarak kendine uygun değilse çoğunlukla yeni bir hoşnutsuzluk ve huzursuzluğun hissedebileceğine dikkat çekmiştir. Bu nedenle kişinin ne yapabilecekse, onu yapması gerektiğini, kendi doğasına uygun davranması gerektiğini vurgulayarak söz konusu gerekliliği "kendini gerçekleştirme kavramı" ile tanımlamıştır (Akt., Francis ve Kritsonis, 2006).

Kendini gerçekleştirmeye ilişkin araştırmalarda kendini gerçekleştirmiş bireylerin bazı ortak özelliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Maslow'un kendini gerçekleştirmiş bir bireyde bulunan en önemli ve faydalı özellikleri gerçeği daha verimli algılayabilme ve onunla daha rahat ilişkiler kurabilme, kendini, başkalarını, doğayı olduğu şekilde kabul edebilme, doğal, içten, salt ego merkezli olmaktansa genellikle kendi ile ilgili olmayan, sorumluluğunu, yükümlülüğü, mecburiyetini hissettiği probleme odaklanabilme, mahremiyet gereksinimi duyma, kültür, çevre, istek ve aktif etkenlerden bağımsız olabilme, tekrar tekrar taze ve saf bir şekilde takdir edebilme yeteneğine sahip olma, mistik-zirve deneyimler yaşayabilme, Adler (1970) tarafından "büyük kardeş yaklaşımı" olarak tanımlanan, toplumdaki ortalama insanlardan uzak durmakla birlikte temelinde yatan akrabalık duygusuyla bireye diğerleriyle ilgilenmesi gerektiğini hissettiren sosyal ilgi, diğer yetişkinlere göre başkalarıyla daha içten ve derin ilişkiler kurabilme, amaçları ve araçları, iyi ve kötüyü ayırt edebilme, saldırgan olmayan, felsefi mizah duygusu, yaratıcılık, kültürlemeye direnç/belli bir kültür üstü aşkınlık olarak sıralanmıştır (Akt., Maslow, 1970).

Rogers (1970) kendini gerçekleştiren bireyde görülecek özelliklerin daha varoluşsal bir yaşama sahip olma, deneyimlere daha da açık olma, daha bütüncül fonksiyonda bulunma hali, organizmaya artan güven olduğunu belirtmiştir. Acar vd. (1996) ise konuyla ilgili çalışmalarında kendini gerçekleştirme yolunda belirli bir yol kat etmiş insanı “çağdaş insan” kavramıyla nitelendirmişlerdir.

3.1. Kendini Gerçekleştirme Sürecini Etkileyen Faktörler

Bireyin ulaşmaya hedeflediği kendini gerçekleştirme hedefine varma süresince birçok faktörün etkili olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu faktörler başlıca yaş, cinsiyet, eğitim, sosyal ilişkiler, din ve dindarlık başlıkları altında sıralanabilir.

3.1.1. Eğitim

Bireyin yaşamında önemli değişimleri oluşturduğu ve bireyi şekillendirdiği toplumsal düzeyde genel kabul gören eğitim faktörü, kendini gerçekleştirme olgusu üzerinde etkili olup olmadığı konuyla ilgili çalışmalarca incelenmiş bir diğer değişkendir. Eğitimin bireyin kendi yaşantıları aracılığıyla bilinçli şekilde davranış meydana getirme süreci Ertürk (1984) olarak tanımlandığı göz önünde bulundurulduğunda bu sürecin kendini gerçekleştirme ile ilişkisinin eğitimin farklı yönü ve boyutlarıyla değerlendirilmesi mümkündür. Konuyla ilgili olarak Karahan vd. (2005) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise eğitim düzeyinin yükselmesiyle kendini gerçekleştirme düzeyinde de artış gözlemlendiği görülmektedir. Örneklem grubunu üniversite öğrencilerinin oluşturduğu çalışmada ders kitapları dışında herhangi bir yayın takip etmeyen öğrencilerin kendini gerçekleştirme düzeylerinin diğer öğrencilere göre daha düşük olduğu, kitap okuma alışkanlığına sahip olmanın kendini gerçekleştirmeye olumlu katkı sağladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Aktaş (1997) araştırmasında üniversite öğrencilerinin bireysel, toplumsal ve genel uyumlarının dördüncü sınıftaki düzeylerinin birinci sınıftaki uyum düzeylerine oranla anlamlı derecede daha yüksek olduğu saptamıştır. Aktaş, mevcut bilgiyle ilgili olarak öğrencilerin üniversite eğitimlerinin başlangıcı olan ilk yılda farklı tutum ve yargıları benimsemiş olma, yeni bir gruba katılma ya da dâhil edilme, üniversite eğitimi için gelinen şehir ve üniversite ortamına alışmaya çalışma gibi sorunların gencin yaşantısında önemli bir yer tutup onda bir takım uyum problemlerinin ortaya çıkmasına neden olabileceğine işaret etmiştir. Üniversite öğrencilerinin sınıf düzeyi yükseldikçe kendini gerçekleştirme ve sosyal uyum düzeylerinin anlamlı derecede yükselmesinde eğitimin sınıf düzeyiyle orantılı olarak artan geliştirici yönünün etkili olduğu görülmektedir. Kişilik düzeyleri ile eğitimin ölçme ve değerlendirme ayağı olan sınav olgusu arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada ise öğrencilerin kaygı düzeyleri ile kişisel ve sosyal uyum düzeyleri arasında ters yönlü ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir (Dündar vd., 2008).

3.1.1.1. Din Eğitimi

Eğitimin kendini gerçekleştirme üzerindeki belirleyici etkisinin görüldüğü alanlardan biri ise din eğitimidir. Keyifli (2013), din ve eğitim kavramlarını bünyesinde barındıran din eğitiminin bireyde istenilen davranışların geliştirilmesini sağlayan, bireyin doğuştan ve kalıtsal özelliklerinin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesine olanak sağlayan bir faktör olduğuna dikkat çekmektedir. Dökmen (1994), kendini gerçekleştirme halinin bireyin var olan bütün potansiyellerini en üst seviyede geliştirmesi olduğuna dikkat çekmektedir. Dinin birey üzerindeki etkisi açısından düşünüldüğünde din eğitiminin bireyin kendini gerçekleştirme üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Din eğitimi ailede, ilköğretim ve ortaöğretim okulları düzeyinde, üniversitede ilahiyat fakülteleri, Kur'an kursları gibi örgün ve yaygın eğitim ortamlarında gerçekleşen, toplumun kılcal damarlarında gelişen bir yapıya sahiptir. Din eğitimi toplumun her unsurunda yer alan haliyle örgün ve yaygın eğitiminde kendisine ulaşılan bireylerin yanı sıra toplumdaki diğer bireylere ulaşabilecek nitelikte bir olgudur. Bireylere kendi özgürlüğünü kazanma, kişisel dürtülere ve toplumsal baskılara boyun eğmeme, irade sahibi olma kararlılığını kazandıran din eğitimi, kişilerin yaşamlarına ilişkin durumlar karşısında engel ya da imkânsız olarak gördükleri unsurların üstesinden gelmelerini desteklemektedir (Okumuş, 2015). Kendi olma yolunda herhangi bir unsuru engel tanımayan bireyin kendini gerçekleştirme dinî ilkeleri anlama ve uyma donanımı sağlamaktadır. Oruç (2008), din eğitiminin bireyin kendini tanımasına imkân vererek başarılı ve mutlu olmasını sağladığına, İslam'ın her açıdan kendisiyle barışık ve tutarlı bir mümin idealini gerçekleştirmeyi amaçladığına, insanın manevi gelişimini desteklediğine, bütün davranışlarında denge sahibi ve öz disiplinli bir birey yetiştirmeyi amaçladığına işaret etmektedir. Din eğitimi bireyin kişiliğinde irade, hedef belirleme, sorumluluk, fedakârlık, umut ve güven gibi özelliklerin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Akto, 2011). Böylelikle din eğitiminin bireyin kendini gerçekleştirmesinde destekleyici rolü olduğu görülmektedir. Ailede, din eğitimiyle birlikte kendini gerçekleştirmede etkili olan karşılıksız sevginin bireyin kendine saygı duymasında önemli bir faktör olduğunu ifade eden Ayten (2004), din eğitimi okuldan, Kur'an kursundan aldığını ya da hiç almadığını ifade edenlere oranla aileden din eğitimi alanların kendini gerçekleştirme düzeyinin daha yüksek olduğuna ilişkin bulgulara ulaşmıştır. Aynı araştırmada din eğitiminin niteliği otokratik ve demokratik açıdan değerlendirilmiş, otokratik açıdan değerlendirenlerin varoluşsal değerleri benimsemede daha başarılı oldukları gözlemlenmiş, fakat toplam kendini gerçekleştirme ve diğer alt boyutlarda gruplar arasında anlamlı bir bulguya rastlanılmamıştır.

3.1.2. Yaş

Maslow (1991) başlangıçta kendini gerçekleştirme sürecinde bireyin yaşının etkili olduğunu ve yaşla birlikte kendini gerçekleştirme sürecinin arttığını kabul etmiştir. Maslow'un daha sonraki çalışmalarında doruk deneyimler yaşayan herhangi bir kimsenin

kendini gerçekleştiren kimselerle benzer deneyimler yaşadığını gözlemlemesi ise kendini gerçekleştirmenin yaşla doğru orantılı bir durum olduğuna yönelik bakış açısını değiştirmiştir. Maslow'un kendini gerçekleştirmeyi çok az sayıda insanın ancak 60 yaş sonrasında ulaşabileceği ya hep-ya hiçci bir ulvi konum olmaktan çıkarılabileceğini savunan Maslow kendini gerçekleştirme yaş ilişkisi bağlamında farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Öte yandan kendini gerçekleştirme olgusunun yaş değişkeni üzerinden değerlendirildiği çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Ünsar ve arkadaşları (2011) kendini gerçekleştirme düzeyleri ve etkilendiği faktörleri ele aldığı çalışmada örneklem grubunun kendini gerçekleştirme puan ortalamaları arasında anlamlı istatistiksel bir bulguya rastlamamışlardır. Yaş faktörünün kendini gerçekleştirme olgusuna etkisi üzerine anlamlı bir ilişkinin saptandığı çalışmalar mevcuttur. Ergenlerin kendini gerçekleştirmesini engelleyen faktörleri ele aldığı çalışmada Akbaş (1993), 15-18 yaş grubunun kendini gerçekleştirme puanlarının yüksek olduğu, ergenlerin ergenlik dönemini geride bırakarak kendini gerçekleştirme sürecine girdikleri bulgusuna ulaşmış; akademik başarı, verimlilik, iyi çalışma alışkanlıklarının da kendini gerçekleştirme düzeyini yükselten faktörler arasında yer aldığını ifade etmiştir. Toplanır (2018) çalışmada ise yaş ve kendini gerçekleştirme arasında bir ilişki gözlemlenmişse de anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayten'in (2005) üniversite öğrencilerinde kendini gerçekleştirme ve dindarlık üzerine gerçekleştirdiği çalışmada yaş faktörü ve kendini gerçekleştirme arasında gruplar arasında anlamlı bir ilişki görülmemekle beraber kendini gerçekleştirmenin yalnız iki alt boyutunda anlamlı bir fark gözlemlenmiştir. Söz konusu çalışmada, bireylerin başkaları ile iyi ilişkiler kurabilme yeteneğini içeren "başkaları ile yakınlık kurabilme" boyutunda 19-21 yaş grubu ile 25 ve yukarısı yaş grubu arasında ikinci grup lehine anlamlı bir fark olduğu, "duygusal bakımdan açık olma" boyutunda da 19-21 yaş grubu ile 22-24 yaş grubu arasında istatistik bakımından ikinci grup lehine anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmiştir.

3.1.2.1. Yaş ve Din Eğitimi İlişkisi Açısından Kendini Gerçekleştirme

Din eğitiminin kendini gerçekleştirme sürecine etkisi, yaş faktörü açısından da değerlendirilebilir. Maslow'a (1970) ait bir kavram olan "kendini gerçekleştirme" sürecini, benzer yönleriyle bireyin gelişimini farklı yaş düzeylerinin ihtiyaçları açısından ele alan Erikson'un psikososyal kuramı bağlamında açıklamak mümkündür (Akt., Olczak, P. V. ve Goldman, J. A., 1975). Bireyde kendini gerçekleştirme süreci ergenlik döneminde kimlik kazanma, yetişkinlik döneminde kendi akranları dışında yeni ilişkiler kurma ve toplumda yer edinme, orta yaşta dönemin verdiği durgunluğa rağmen üretken olma, yaşlılıkta ise doyuma ulaşmış bir benlik kazanma şeklinde gerçekleşebilmektedir. Farklı yaş aralıklarını kapsayan bu dönemlerde din eğitimi bireyin gelişimini olumlu yönde destekleyebilmektedir. Din eğitimi, 11-17 yaş aralığındaki ergenlik döneminde gençlere umut, güven vb. güzel değerleri kazandırmaktadır. Bu yaş aralığındaki gençlerin Allah'a olan bağlarını din eğitimi aracılığıyla güçlendirmelerinin kişiliklerinin oluşum sürecinde

olumlu etkisi vardır. 17-30 yaş arasına karşılık gelen ilk yetişkinlikte din eğitimi bireye Allah'la bağlarını daha da zenginleştirme, başkalarıyla yakın ilişkiler kurma, insanları sevmeye ve din kardeşleriyle daha derin bağlar deneyimleme imkânı sunarak kendini gerçekleştirme sürecine katkı sunmaktadır. 30-60 yaş aralığına karşılık gelen orta yaş yetişkinlikte ise din eğitimi, bireyin gereksinimlerine oranla fakir, mazlum vb. ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarına daha fazla odaklanarak kendini gerçekleştirmesini sağlayabilmektedir. 60 yaş sonrası yaşlılık dönemindeki bireylerde ise din eğitimi, Allah'la bir olmanın yaşamın gerçek amacı olduğu fikrinin desteklenmesini, bireylerin yaşamlarına varoluşsal bir anlam kazandırmalarını ve benlik bütünlüğünü sağlayarak bireylerin kendini gerçekleştirme sürecini desteklemektedir (Gürses ve Kılavuz, 2011). Böylelikle din eğitiminin, içinde bulunduğu yaş döneminin ihtiyacı doğrultusunda bireye Maslow'un (1964) ihtiyaçlar hiyerarşisinin en üst tecrübesinin kapsadığı iyilik, kendi kendine yeterli, adalet, bütünlük, zenginlik, tamlik gibi değerleri sağladığı görülmektedir.

3.1.3. Cinsiyet

Cinsiyet faktörünün kendini gerçekleştirme olgusuna etkisi üzerine yapılan araştırmalarda, cinsiyet ve kendini gerçekleştirme arasında anlamlı bir ilişkinin tespit edildiği çalışma sonuçlarının yanı sıra iki faktör arasında anlamlı ilişkiye ulaşılmamış çalışma sonuçlarıyla da karşılaşmaktadır. Toplanır'ın (2018) çalışmasında kendini gerçekleştirme ve yaşam doyumu düzeyinin kadınların lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılaştığı, kadınların kendini gerçekleştirme seviyelerinin erkeklere oranlı anlamlı biçimde yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Karahan ve arkadaşlarının (2006) çalışmasında ise demokratik tutum ve kişisel uyum konusunda cinsiyetin bir faktör olmadığı tespit edilmiştir. Maslow'un kendini gerçekleştiren bireylerin demokratik kişilik yapısına sahip olduklarına ilişkin görüşünden hareketle, demokratik tutumun kendini gerçekleştirme değişkenini temsil ettiği söz konusu çalışmada, cinsiyetin kendini gerçekleştirme üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı yönünde bir sonuca ulaşıldığını ifade etmek mümkündür. Buna karşılık, kendini gerçekleştirmenin göstergelerinden kişisel ve genel uyum düzeyinin erkek öğrencilerde, sosyal uyum düzeyinin ise kız öğrencilerde daha yüksek olduğu saptanmıştır (Aktaş, 1997). Aynı şekilde Köksal (2000) kendini gerçekleştirmeyi yaşıntılara açık olma boyutuyla incelediği araştırmasında, müzik eğitimi alanların almayanlara göre genel olarak daha uyumlu olduklarını, kızların kişisel uyum puanlarının erkeklerin kişisel uyum puanlarından daha düşük olduğunu gözlemlemiştir. Lise öğrencilerinin bireysel ve sosyal uyumunu konu alan bir çalışmada cinsiyetin kişisel ve sosyal uyum düzeylerinde etkili olmadığı bulunurken Balabanlı, (1990) bir diğer çalışmada üniversiteli öğrencilerde erkek öğrencilerin bireysel ve genel uyum halinin kızlara göre daha yüksek, kız öğrencilerin sosyal uyum puanlarının ise erkeklere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (Kızıltan, 1984, Akt., Köksal, 2000). Ayten (2004) ise konuyla ilgili çalışmasında, kendini gerçekleştirme ile cinsiyet arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğu çalışmalara değinmekle birlikte, kendi araştırmasına özgü olarak değişkenler arasında anlamlı bir ilişki

bulunduğuna dair bir sonuca ulaşamadığını ifade etmiştir. Cinsiyetin toplumdan topluma, toplum içindeki geleneksel yargılara göre değişiklik gösterebileceğini ve cinsiyetle ilişkili toplumda benimsenen tutumların bireylerin kendilerini geliştirmelerini ve gerçekleştirmelerini etkileyebileceğini ifade eden Ayten, kendini gerçekleştirmenin sadece kadınlar ve erkekler olarak cinsiyete bağlı olmayan, kültürel şartlanma ile ilişkili bir olgu olduğuna da dikkat çekmiştir.

3.1.3.1. Cinsiyet ve Din Eğitimi İlişkisi Açısından Kendini Gerçekleştirme

Din eğitiminin cinsiyet olgusunun kendini gerçekleştirme üzerindeki etkisini şekillendirmesi mümkündür. Cinsiyet olgusu toplumsal cinsiyete özgü kalıplar bağlamında ele alındığında dinin farklı tarihsel süreçlerde ve toplumlarda teoride olandan çok daha farklı şekilde algılandığı ve uygulandığı görülmektedir. Din, kadına yönelik olumsuz toplumsal cinsiyet yargılarını meşrulaştırma ve kadını toplumda ikinci sınıf birey olarak konumlandırma amacıyla suistimal edilebilmektedir (Gürhan, 2010, Berktaş, 1996). Kur'an-ı Kerim'de insanın kadın ve erkek olmak üzere iki cinsiyetten yaratılmasının Allah'ın tasarrufunda olduğuna, her iki cinsiyetin de kul olarak aynı sorumluluklarla muhatap kılındığına ve Allah katında üstünlüğün kulluk sorumluluğunu hakkıyla yerine getiren kişide olduğuna işaret edilmiştir. (Yasin 36, Nisa 32, Tevbe 71-72, Şura 49-50, Hucurat 13, Al-i İmran 37 ve 43, Nahl 97, Nur 2, Maide 38) Bazı hadis-i şerifler de bu durumu desteklemektedir (Müslim, "Cihad", 136 ve 142, Müslim, "Cuma", 50-52; Müslim, "Salat", 136 ve 139). Ev ve arkadaşlarının (2024) çalışmasında doğru kaynaklara dayandırılan din eğitiminin toplumun kadın algısına yönelik tutumunu olumlu yönde etkileyeceğine dikkat çekilmiştir. Kadına yönelik her türlü engel ve olumsuz tutumun, kadın cinsiyetiyle ilgili batıl inanç ve hurafelerin ortadan kaldırılmasında din eğitimi önemli rol oynamaktadır (Aşıkoğlu, N. Y. ve Genç, M. F., 2021). Yaygın din eğitimi kurumlarında verilen din eğitiminin de kadınların kendilerini geliştirmelerine ve sosyalleşmelerine katkıda bulunduğu görülmektedir. Yardımcı ve Coştu'nun (2022) çalışmasında, Kur'an kurslarında din eğitimi alan yetişkin kadınların aldıkları eğitimin onların dinî bilgiler edinerek kendilerini geliştirmelerine, Kur'an kursunda pekiştirilen dinî ve millî-manevi değerler ile toplum, çevre ve yakın aile ile daha sağlıklı ilişkiler kurmalarına, çok kültürlü bir ortamda yeni ilişkiler kurarak sosyalleşmelerine, ruhsal ve manevi açıdan doyuma ulaşmalarına imkân sağladığı tespit edilmiştir. Böylelikle din eğitiminin kendini gerçekleştirmede etkin faktörler arasında yer alan cinsiyet olgusu aracılığıyla kadınların kendini gerçekleştirmelerini desteklediği görülmektedir.

3.1.4. Sosyal Çevre

Kendini gerçekleştirmeye etkisi olan bir başka değişken de sosyal çevre ile olan ilişkilidir. Akbaş'ın (1993) konuyla ilgili araştırmasında ergenlerin kendini gerçekleştirme düzeyi, desteği içten alma (bireyin içsel kaynaklarına dayanan destek) ve zamanı iyi kullanma açısından incelenmiştir. Söz konusu çalışmada, karşı cinsle iyi arkadaşlık ilişkilerine sahip

olan, arkadaşlarının lider olarak tanımladıkları, davranışları açısından öğretmenlerini otokratik olarak tanımlayan, sosyal etkinliklere katılım gösteren ergenlerin zamanı iyi kullanma ve desteği içten alma puanları arasında anlamlı yönde ilişki olduğu saptanmıştır. Ergenlerin kendi hemcinsleriyle olan arkadaşlık ilişkileri ve genel arkadaşlık ilişkileri, okul rehberlik servislerinin çalışmalarından faydalanabilme, öğrenci ve öğretmen ya da öğrenci ve idareci ilişkilerinden hoşnut olma gibi faktörlerin zamanı iyi kullanma ve desteği içten alma puan düzeyleri üzerinde anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır. Köksal'ın (2000) çalışmasında ise, müzik eğitimi alan ergenlerin kişisel uyum ve genel uyum puanlarının müzik eğitimi almayan ergenlerin kişisel ve genel uyum puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.1.4.1. Sosyal Çevre ve Din Eğitimi İlişkisi Açısından Kendini Gerçekleştirme

Din eğitimi, bireyin çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurabilmesine yardımcı olarak sosyal çevre faktörü üzerinden kendini gerçekleştirmesini destekleyebilmektedir. Din eğitimi, bireye sosyal açıdan olgunluk ve yeterliği, değer verilen, çıkarsız ve başkalarının yararını düşünerek hareket etme vb. prososyal davranışlarda bulunma gayretini, insanlarla etkili iletişim kurabilme yeteneğini kazandırmaktadır. Kişi, din eğitimi ile sosyal ilişkilerinde sorumluluklarını yerine getirmeyi, çevresindeki insanlarla ilişkilerini ahlaki erdemler çerçevesinde sürdürmeyi, sosyal ilişkilerinde yapıcı ve uyumlu bir tutum benimsemeyi, sosyal iletişim ve uyuma zarar verecek davranışlardan sakınması gerektiğini öğrenmektedir (Demir, 2017). Din eğitimi, sosyal çevrenin bireye kendini gerçekleştirmesinde katkısı olan yönlerini desteklediği gibi sosyal çevreden kaynaklanan olumsuz durumların etkisini azaltarak da bireyin kendini gerçekleştirme sürecine fayda sağlayabilir. Aile ortamı dışında bireylerin din eğitimi ile eğitim gördükleri kurumlar ve akran gruplarında sosyalleşebildikleri görülmektedir (Bedir, 2023). Din eğitiminin aynı zamanda bireyin arkadaş çevresinde maruz kaldığı olumsuz etkileri engelleyebildiği tespit edilmiştir (Önder, 2021).

3.1.5. Aile

Kişilik gelişiminde anne baba başta olmak üzere aileyi oluşturan diğer bireylerinin etkisi mevcuttur. Maslow'a (1964) göre bireyin yaşamının ilk yıllarında yakın çevresiyle kurduğu ilişkiler kendini gerçekleştirmesinde önemli bir etkidir. Eğer bir ebeveyn belli bir davranışla ilişkili olarak çocuğa olumlu saygı gösterirse bu, daha önce o ebeveynnden geldiği düşünülen tüm olumlu saygı şablonunu güçlendirir. Benzer şekilde, bu ebeveynnden gelen spesifik olumsuz saygı, olumlu saygı yapılandırmasının tamamını zayıflatma eğilimindedir. Olumlu benlik saygısının ise başkalarının olumlu saygı duyulması ihtiyacının karşılanmasıyla bağlantılı ikinci ve öğrenilmiş bir ihtiyaç olduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde iki önemli ihtiyacın; benlik saygısı ve olumlu saygının kazandırılması kendini gerçekleştirme açısından önemlidir. Bebek sevgiye ihtiyacı olduğunu öğrenir. Sevgi çok tatmin edicidir fakat bebeğin onu alıp almadığını bilmek için annesinin yüzünü, jestlerini

ve diğer belirsiz işaretleri gözlemlemesi gerekir. Bebek, annesiyle ilişkisinden yola çıkarak her yeni sevgi, reddetme deneyimi için ve kabul görme yolu olarak bütünsel bir kalıp geliştirebilir. Sonuç olarak, her davranışta annenin rolü, belli bir davranışın belli bir şekilde onaylanmaması şeklinde bir deneyimlemeye yol açar. Bebek açısından son derece önemli olan, bir deneyimin organizmayı sürdürme ve geliştirme deneyimine göre değil, anne sevgisi alma olasılığına göre bebeğin davranışında edinilmesidir (Akt., Rogers, 1959). Gander ve Gardiner (2015) ana babanın birey olarak kişilik özellikleriyle karışmış biçimde aile biriminin yapısının, bir ailenin çocuk yetiştirme yaklaşımını kısmen belirlediğini savunmuşlardır. Aile rolünün etkinliği ve önemi doğrultusunda, kendini gerçekleştirme ekseninde yapılan çalışmalarda anne-baba tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirmesindeki etkisi incelenmiştir. Demokratik aile ortamındaki çocuklar kendine güvenen, kendi kendine karar verip sorumluluk üstlenebilen Yavuzer (1995) bireyler olup kendini gerçekleştirme olanağına sahipken; aşırı koruyucu olan ailelerde yetişen çocuklar, bağımlı, kendine güveni olmayan, duygusal problemleri olan kendini gerçekleştirememiş bireyler olabilirler. Kuzgun (1973), anne- baba tutumlarını incelediği araştırmasında kendini gerçekleştirmenin ebeveynin geliştirici kontrolü ve koşulsuz sevgisinin birleşmesiyle ortaya çıkan demokratik tutumundan olumlu yönde etkilendiğine işaret etmektedir. Sert disiplin ve koşullu sevgi sonucunda benimsenen otoriter ebeveyn tutumunun kendini gerçekleştirmeyi olumsuz şekilde etkilediği, ilgisiz ebeveyn tutumunun ise kendini gerçekleştirmeye etkisinin demokratik ve otoriter tutum arasında bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

3.1.5.1. Aile ve Din Eğitimi İlişkisi Açısından Kendini Gerçekleştirme

Bireyin sosyalleştiği ilk ortam olan aile, din eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Ailede verilen din eğitimi çocuğun yaratılıştan sahip olduğu inanma ve yaratıcıya bağlanma duygusunun gelişimine rehberlik etmektedir. Yüce bir yaratıcının varlığını bilerek bağlanma ise, bireyin yaşamına anlam yüklemesine, kendisiyle barışık bir benlik oluşturmaya ve diğer varlıklarla olumlu ilişkiler geliştirmesine katkıda bulunmaktadır (Gümrükçüoğlu, 2017). Ailede verilen din eğitimi bireyin kendini gerçekleştirmesini pozitif yönde etkilediği gibi kişinin kendini gerçekleştirmesinin önünde bir engel teşkil edebilmektedir. Ailede din eğitimi verilirken çocuklara değişime direnme, farklı ve yeni olana mesafeli yaklaşma, önyargılı olmak da öğretilmektedir (Gürses, 2007).

Ailede verilen din eğitiminde ebeveynlerin tutumu da önemli bir faktördür. Ebeveyn tutumları bireyin kendini gerçekleştirmesini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Destekleyici ve demokratik ebeveyn tutumlarının hâkim olduğu bir aile ortamında kendilerini özgürce ifade eden, girişken ve sağlıklı ilişkiler kuran, özdenetim sahibi bireyler yetişebilmektedir. Sert ve katı ebeveyn tutumlarının olduğu aile ortamı ise saldırgan, isyankâr ve kendini ifade edemeyen bireylerin yetişmesine zemin hazırlamaktadır. Ailede ebeveynlerin aşırı baskıcı tutumun dışında aşırı hoşgörülü ya da ilgisiz ebeveyn tutumlarının da bireyin gelişimini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Çın, 2020).

3.1.6. Din ve Dindarlık

Kendini gerçekleştirme olgusu ile ilişkili olan bir diğer faktör din ve dindarlık algısıdır. Özdoğan (1997), kendini gerçekleştirme penceresinden insan-din ilişkisine bakıldığında evrensel değerlerin rehber olduğunu, ahlaklılığın insanın evrensel boyutu olduğunu ifade ederek kendini gerçekleştirme ile din ve dindarlık arasındaki etkileşime bu yönüyle yaklaşmıştır. İnsanlar hangi dinde olurlarsa olsunlar yüksek değerler önem taşımaktadır. Bireyin kişiliğine yoğun bir şekilde nüfuz eden din, insanlık tarihinin en derinlerine inildiğinde bile daima mevcut bulunan bir gerçektir. Geçmişte en ilkel kültürlerde çeşitli sosyal gruplar içinde yaşayan bireyin aynı zamanda bir dini benimseyerek yaşadığı görülmektedir (Mehmedoğlu, 2004). Üzerinde tamamen ittifak edilen bir din kavramı olmadığı için dinin farklı bakış açılarından beslenen birçok farklı tanımı vardır. Fromm (1978) dinin bir grubun ortak olarak benimsediği, grubun üyelerine kendilerini adayabilecekleri bir amaç ve ortak bir davranış şekli ortaya koyan düşünce yapısı olduğunu ifade etmiştir (Akt., Kızılgeçit, 2017). James (2002) ise doğaüstü kutsal ve ilahi bir varlık ile ilişkili olan inanç, davranış, dil, duygu, işaret, tasavvur, deneyime ait her şeyi din olarak tanımlamıştır (Akt., Kızılgeçit, 2017). Köse ve Ayten (2012) ise çok farklı din tanımları yapılmasına rağmen tanımlardaki ortak noktanın, dinin insanın içindeki psikolojik atmosferi ve onun ötesindeki aşkın boyutunu açıklayan bir sistem olduğunu vurgulamışlardır.

Dindarlık kavramının da din kavramı gibi tanımlanması zor bir kavram olduğu görülmektedir. Onay'a (2004) göre, dindarlık kişisel açıdan öznel nitelikte olmakla birlikte toplumsal görünürlüğü açısından gözlenebilir ve nesnel bir yapı arz etmektedir.

Uysal (2006) dindarlık kavramının, bireysel, kültürel ve inanılan dinin kabullerine göre farklı anlamlarda tanımlanabildiğine işaret etmektedir. Allport da (1950) kültürü dinî şahsiyetin gelişmesinde etkili olan faktörlerden biri olarak kabul etmekle beraber, toplumdaki her bireyin içinde bulunduğu toplumun sahip olduğu inancı birebir benimsemediğine dikkat çekmektedir. Bireylerin dinî görüşlerinin ebeveynlerinin, öğretmenlerinin ya da mensup oldukları toplumdaki din adamlarının görüşlerini aynı şekilde yansıtmaması mümkündür. Köylü (2004) bireylerin içinde yaşadıkları kültürden din ile ilgili olarak sadece kendi hayatları için önemli bulduklarını alarak kendilerine mal ettiklerine dikkat çekmektedir. Dinin gerçek anlamda anlaşılması, bireyin bilinçli bir dindarlığı oluşturmada şekillendirici bir unsurdur. Dehabadi ve Hüseyinzade (2013), din ve dindarlıktan cüzi sonuçlar çıkarıp bunların birbirinden bağımsız incelenmesinden sakınılması gerektiğine, din ile iç içe sayılan toplumlarda dinden yanlış sonuçlar çıkarılarak dinin insan hayatından ayrı görüldüğüne işaret etmiş, oysaki dinî öğretilerin İslam dinini tüm hayatı kapsar özellikte tanımladığını belirtmişlerdir. Aynı şekilde Kuruçay ve Gürses (2018), genel olarak dinlerin, özelde ise İslam'ın bireylerin dünya ve ahirette mutluluk ve huzuru bulmaları için indirildiğine, bu gerçeğin dinî ve manevi önderlerin çoğunun sahip olduğu huzurlu ve sakin yaşamlarında gözlemlenebileceğine dikkat çekmişlerdir. Kur'an-ı

Kerim’de yer alan birçok ayetin bireysel ve toplumsal problemlere ilişkin çözüm yolları sunduğu, insanları huzurlu ve mutlu bir dünyaya erdirmeyi amaçladığı görülmektedir. Öte yandan Hökelekli (2017), kendini gerçekleştirme ve dindarlıkla ilgili olarak yapılan bazı araştırmaların tam anlamıyla kendini gerçekleştiren kişilerin, diğerlerinden daha az dindar olduklarını gösterdiğine işaret etmiştir. Bununla birlikte; kendini beğenme, tutku, hâkimiyet, bağımsızlık ve saldırganlık, kendi gücüne sınırsız güven, kendini yeterli görme ile dindarlık arasında negatif yönde bir ilişkinin varlığı gözlemlenmekte; öte yandan, kendi kendinin değerini alçaltma, koşulsuz itaat, bağlanma ve uyum, benlik saygısından yoksunluk gibi kişilik yetersizliklerinin de gerçek bir iman ilişkisini sağlayamadığı görülmektedir. Kendini gerçekleştirme; duygusal bağlanma ve fikirlerin yeniden gözden geçirildiği, kısa veya uzun bir süreçte devam eden gönüllü bir eylem olarak iman ile gerçekleşebilecek bir durum olarak nitelendirilmektedir. Wilcox, dinin insanın psikolojisine etkisini önemseyen psikologların çoğunun, birincisi statü ve güvenlik sağlayan dışsal ve dış kaynaklı, ikincisi ise içselleştirilmiş, bağlanmış ve kendi içinde bir amacı olan içsel kaynaklı olmak üzere iki farklı “din” yönelimi kabul ettiklerine dikkat çekmektedir. Allport’un çocuklukta yerleşmiş birçok duygu ve düşüncenin en sık görüldüğü kişilik alanının yetişkinlerin dinî tutum ve davranışları olduğuna ilişkin görüşüne dayanarak bireyleri dinî açıdan gelişmiş ve gelişmemiş olarak birbirinden ayırdığı görülmektedir. Allport (1950), eleştirel yaklaşım ve derinlemesine düşünme olmadan dinî inancı benimseyen bireylerin yaşamın tüm alanlarında da aynı şekilde gelişmemiş olduğuna işaret etmektedir. Allport bu tarz dindarlığı endişe, çatışmayı, düşmanlık ve önyargıyı bastıran bir dindarlık olarak tanımlamaktadır. Buradan hareketle, dinin ve dindarlığın kendini gerçekleştirme üzerindeki etkisinin; bireyin dindarlığının şekillenmesinde kültürün etki düzeyi, yaşamın merkezine alınarak içselleştirilen, bölünmüşlük psikolojisi üzerinden oluşan, taklit düzeyinde kalan ya da bilinçli olarak geliştirilen bir dindarlık olgusuna ilişkin sorulara verilecek yanıtlar doğrultusunda değişkenlik gösterebileceği anlaşılmaktadır.

Din ve dindarlık algısının en belirleyici unsurunun Tanrı inancı olduğu görülmektedir. Hayta (2017), hem Hristiyanlık hem de İslam dininin teolojilerinin, Tanrı’nın bir bağlanma figürü olarak ele alınması konusunda açık ve tatminkâr bilgiler verdiğine, tek ilahlı dinlerin dışında yer alan inanç sistemlerinde de inananların Tanrı ya da Tanrıçaları ve bunlar dışındaki dinî objelerle sıklıkla ilişki kurduğuna işaret etmektedir. Tanrı ile kurulan bu ilişkiler ise ebeveynle olan ilişkilere benzer nitelikte sıcaklık ve sevgi duygusunu hissettirmektedir (Dolgin, 2014). Olumlu bir yaratıcı kavramının anne-babalarla pozitif ilişkilerde olduğu gibi kendini gerçekleştirmede olumlu etkisi olduğu söylenebilir. Ergenlerde dine karşı duyulan bağlılığın etkisi ile yapılan araştırmaların sonuçlarının da aynı doğrultuda olduğunu söylemek mümkündür. Ergenlerde dinî bağlılığın faydalarına örnek olarak kiliseye bağlılığın gence sosyal sermaye ortamı oluşturmasıyla diğer insanların herhangi bir durumda o genç için orada olabilmelerini sağladığı (King ve Farrow, 2004; Akt., Dolgin, 2014), diğer insanlara yardım etme imkânı sağladığı (Mattis vd., 2000; Akt., Dolgin, 2014), gençlerin etrafında onları yaptıkları iyi şeyler için onları övecek ve

güdüleyecek kişilerin bulunmasını sağladığı (Ellison, 1992; Akt., Dolgin, 2014), dinî katılım beceri ve liderlik gelişimi için imkân (Smith, 2003; Akt., Dolgin, 2014), sağladığı ve dinlerin, kibar olmak gibi olumlu toplum yanlısı davranışları (Hardy ve Carlo, 2005; Akt., Dolgin, 2014) teşvik ettiği sonuçlarına ulaşan araştırmaları örnek göstermiştir. Benlik saygısı ve dindarlık ilişkisi üzerine olan araştırmalarda ise farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Benlik saygısı ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiyi ortaya koyan bazı çalışmaların yanı sıra negatif yönde ilişki tespit edilen (Yapıcı ve Kayıklık, 2005), manidar bir farklılık ortaya çıkmayan çalışmaların olduğu (Yıldız ve Çapar, 2010), yurtdışında yapılan araştırmalarda da birbiriyle çelişkili sonuçlar elde edildiği ifade edilmiştir. Konuyla ilgili çalışmaların bazılarında dindarlık ile benlik saygısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki elde edilmiş (Ball vd., 2003) dindarlık ile benlik saygısı arasında anlamlı ilişki saptanmayan çalışmalar da ortaya konmuştur (Sakellari vd., 2018). Dolayısıyla dindarlığı konu alan araştırmaların dindarlıkla ilgili davranışların kendini gerçekleştiren bireylerin gösterdiği özelliklerle benzerlik gösterdiğine işaret ettiği kabul edilebilir.

Dindarlığın yaşam memnuniyetini olumlu yönde etkilediğine dair araştırmalar mevcuttur. Tarhan (2013), dinî inancın bireye dinginlik, huzur ve metanet sağladığına, bu özelliklerin stres halindeyken bireyde olması gereken ve aranan durumlar olduğuna dikkat çekmektedir. Söylev (2021), doğal afetler gibi travmatik durumlar karşısında kader algısı gibi dinî inançların bireyin yaşadıklarını kabullenmesi ve mevcut duruma uyum sağlama sürecinin daha kolay deneyimlemesi açısından olumlu etkisi olduğunu ifade etmektedir. Ayten (2021), dinî başa çıkma etkinlikleri olarak kabul edilen dua etme, ibadetlere yönelme, tövbe etme, af dileme, sabır gösterme, tevekkül sadaka dağıtma, camiye gitme, Kur'an okuma vb. pek çok unsurun aynı zamanda dindarlığın da unsurları olduğunu, dindarlık ile dinî başa çıkma etkinliklerine başvurma arasında güçlü bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir. Tarhan (2013), duanın, bireye yaşadığı sıkıntıları ifade etme olanağı sağladığına, kişinin kendini çaresiz hissettiği durumlarda dahi her şeyi bilen, duyan ve her şeye hükmeden bir varlığa inanmasının ve güvenmesinin kişinin kendine güven ve kontrol duygusunu geliştirdiğini ifade ederek duanın önemine dikkat çekmektedir. Dua aynı zamanda karşılaşılan durum karşısında "bir şeyler yapma" konusunda adım atmanın göstergesidir. Hökelekli (2010), sağlık ve psikolojik faktörler arasında yakın ilişki olduğunun kabul edildiğine işaret etmiştir. Olumlu duyguların fiziksel hastalıklara karşı bir tür bağışıklık kazandırdığı veya hastalığın iyileşme hızını arttırdığı görülmektedir. Bireyin manevi, zihinsel ve ahlaki kuvvetlerinin güçlenmesine ve daha iyi kullanılmasına, insanın ümitvar olmasına, kaygı ve korkunun azalmasına katkısı olan duanın bireyin kişiliğinin en üst seviyede bütünlük haline ulaşmasında etkili olduğu görülmektedir. Dua etme davranışını hastaların tedavi süreçleri açısından inceleyen araştırmalarda ise duanın hastayı iyileştirme gücünün yanı sıra kişiliğinin yeniden inşası ve bütünlüğü üzerinde de etkin bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Kalyoncu (2012), mutlu bir yaşam için bireyin gerçek anlamda hayatı yaşaması, sözünde durması, söylediğiyle uyumlu bir hayat yaşaması, önyargılı olmaması, arkadaşının olmadığı bir ortamda onu savunması, diğer

insanların iyi olmasını dilemesi, adil davranması, iyimser, güler yüzlü, alçakgönüllü, cömert, sabırlı, sözüne sadık olması, yersiz eleştiride bulunmaması, sahiplenme ve aidiyet hissine sahip olması, sır tutabilmesi, diğer insanlar hakkında olumsuz konuşmaması ve onların yardımseverliğini suiistimal etmemesi, yaşama inançla ve dua ederek bağlanmış olması gerektiğine işaret etmektedir. Yukarıda sıralanan kişilik özellikleri ilahi dinlerin öğretileri başta olmak üzere farklı dinlerde tasvir edilen dindar kişilik özellikleriyle örtüşmektedir. Görüldüğü üzere, dinî inançlar ve dindarlığın bir unsuru olan davranışlar; bireyin dinler tarafından teşvik edilen dindar kişilik özelliklerine ulaşma çabası, zorluklarla başa çıkmada dinî başa çıkma yollarını kullanması gibi yönleriyle, Rogers'ın kendini gerçekleştirmiş bireylerde gözlemlendiği özelliklerle örtüşmektedir. (Rogers, 1961; Akt., Kuzgun, 1972) Bu özellikler arasında yaşantılara daha açık olma, varoluşsal bir yaşam sürme, bütüncül bir işleyiş sergileme ve organizmaya güven duyma yer almaktadır. Benzer şekilde, Maslow'un kendini gerçekleştirmiş bireylerde saptadığı belirgin özellikler (Maslow, 1970; Akt., Kuzgun, 1972) açısından da bu örtüşme dikkat çekicidir.

3.1.7. Din ve Doruk Deneyimler

Kendini gerçekleştiren bireylerde gözlemlenebilecek ortak özelliklerden biri de Maslow'un kurucusu olarak kabul edildiği transpersonel psikolojinin konuları içinde önemli bir yer tutan doruk deneyimlerdir (Ayten, 2017). Transpersonel psikoloji alanındaki araştırmalarda, insanın tabiatının ve gelişiminin ortalama insanın normal olarak gelişmiş olan egosunun sınırlarını aşan özellikte ve bilinç, zaman ve mekân sınırlarının ötesinde sonsuz bir mahiyette (Greenwood, 1995; Akt., Gürses, 2019) olduğu saptanmıştır. Maslow (1964) kendini gerçekleştirmiş bireylerin deneyimlediği en üst tecrübeye mevcut olan doğruluk, neşeli olma, adalet, zenginlik, özgünlük, güzellik, iyilik sevgisi ve şer, kozmik birlik, düzen, hastalık, ölüm sevgisi, bütünlük, sadelik, kendi kendine yeterli, gibi değerlerin dinin de ideal bir dindarda olmasını istediği değerler olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, din ve dindarlığa ilişkin birçok durumda doruk deneyimlerin yaşandığını söylemek mümkündür. Gürses (2019), ibadet, cemaat, tarikat, mistik yaşantılar gibi derin ve kuşatıcı niteliklere sahip din ve dine ait durumların farklı bireylerde çeşitli şekillerde yaşanabileceğini ifade etmektedir. Farklı dinî ve manevi teknikler, farklı bilinç yapılandırıcılar uygulandığında bireyin şuur, benlik ve kişilik yapısının değişikliğe uğraması mümkündür. Sufi'nin kendi içinde bütünleşik ve tutarlı bir kişilik geliştirmesinin asıl nedeninin çoğu zaman duyu ve akıl üstü yolla kazanılan idrak şekli olan benlik sınırının ötesine geçerek Allah ile tam bir uyumu, ruhen huzura ermeyi sağlayan Sufi yaşam şekli olduğu görülmektedir. Dindar bir Müslümanın kendini gerçekleştirmesi bağlamında doruk deneyimleri, İkbâl'in Müslüman birey tanımı üzerinden değerlendirmek de yerinde olacaktır. "Varlıkta durmak dinlenmek bilmeyen bir gelişme faaliyeti vardır. Gelişme ve yükselme yarışında liderlik insanoğlundadır. İnsanoğluna, kendisini geliştirme ve yüceltme çabalarında yardımcı olmak icap eder" diyen İkbâl, felsefî, psikolojik ve tasavvufî manada bir benlik anlayışını savunmaktadır. İkbâl'in psikolojik ve tasavvufî benlik anlayışını

“Nefsini bilen Rabbini bilir” sözü bağlamında bireyin kendini tanıması, benliğine saygı duyması, kendine güvenmesi, kendi imkân ve yeteneklerini meydana çıkarmak için çabalaması, benliğin geliştirilmesi olarak tanımlamıştır. Albayrak (1998) İkbâl’in insan-ı kâmil, ideal insan modelinde bulunması gereken kendini gerçekleştirme, kişiliğini oluşturma, benliğini geliştirme, ideal sahibi olma, idealler doğrultusunda harekete geçme hedeflerine dikkat çekmiştir. Mistik deneyimler dışında İslam özelinde sufi kişilik, ya da başka bir ifadeyle insan-ı kâmil olma yolunda ilerleyen ideal insanın dinî duygu ve tecrübeleriyle doruk deneyimler yaşadığını ifade etmek mümkündür.

3.1.7.1. Dindarlık ve Din Eğitimi Açısından Kendini Gerçekleştirme

Dindarlığın bilinçli ve doğru bir din eğitiminin sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Dini inanç ve dinin şekillendirdiği yaşam şeklinin bireyin karakter ve değerlerinin oluşumunda önemli etkisi olan din eğitimiyle sağlandığı bilinmektedir (Meydan, 2016). Kavramsal çerçeveleri yönüyle birbirleriyle örtüşen din eğitimi ve tasavvuf insanın tekâmül ve gelişim sürecine katkıda bulunan birbiriyle etkileşim halinde iki unsurdur. Din eğitimi insanın sahip olması gereken irade, ince duygu, ruh ve muhakeme yeteneğinin harekete geçirilmesini amaçlamaktadır. Tasavvufta nefis terbiyesiyle irade, muhasebe, murakabe ve tefekkür ile muhakeme yeteneği kazanılmaktadır. Tasavvufta ince duygu ve sempati, merhamet ve sevgiyi; aşk ve cezp ise ruhun harekete geçirilmesini sağlamaktadır (Çamdibi, 1983). Öte yandan tasavvufa ait bir kavram olarak görünmekle beraber bir eğitim tasavvuru olan insan-ı kâmil olgusu; ahlaklanma, bilgeleşme ve bildiğine uygun hareket etme ile bireyin kendi içinde değişim ve gelişimini destekleyen bir süreçtir (Polat, 2017). Bireysel tecrübe ve anlamlı öğrenme açısından dinî deneyimlerin din eğitiminde önemli işlevsel bir tecrübe özelliğine sahip olduğu görülmektedir (Meydan, 2016).

Din ve dindarlığın önemli yansımalarından biri de duadır. Din eğitiminde önemine sıklıkla işaret edilen dua bireyin kendini gerçekleştirmesinde destekleyici bir rol üstlenmektedir. Farklı yaş gruplarında verilen din eğitiminde duanın Allah’la bütünleşmenin güçlü bir yolu olduğunun vurgulanması bireylerin şükrederek, sıkıntılarla baş etmeyi dileyerek kendilerini daha mutlu ve huzurlu hissetmelerini sağlamaktadır. Din eğitimiyle dua etme alışkanlığının pekiştirilmesi çocuklukta sevgi, saygı ve topluma uyumu; ergenlikte bireysel güdülerin denetlenebilmesini; yetişkinlikte dengeli bir ruh haline sahip olma ve sosyal hayatta aktif olmayı; yaşlılıkta ise bencillikten korunmayı ve yaşamın son döneminde karşılaştıkları yıkıcı durumlarla baş etmeyi sağlayabilmektedir (Dündar, 2018).

Sonuç

Bireyin kendine özgü davranış ve kalıcı özelliklerini içeren bir kalıp olarak tanımlayabileceğimiz kişilikle ilişkili farklı kavramlar mevcuttur. İnsanın var olan özelliklerinin ve yeteneklerinin farkına varıp tam anlamıyla kullanması sonucu kendi öz benliğine ulaşması olan kendini gerçekleştirme de kişilikle ilgili süreçlerden biridir.

Kendini gerçekleştirme sürecinde yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, sosyal çevre, aile ve dindarlık başta olmak üzere birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Araştırmaların çoğunda mevcut faktörler ile kendini gerçekleştirme arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Din eğitimi ilişkin tecrübe ve uygulamaların kendini gerçekleştiren bireylerin sahip olduğu özelliklerle aynı ya da benzer nitelikte özellikleri beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Din eğitiminin birey üzerindeki etkisinin kendini gerçekleştirme açısından olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Din eğitimi bireye irade, engeller karşısında sabretme, nefsi istek ve toplumsal yargıların baskısını reddetme gücü sağlayarak bireyin kendini gerçekleştirmesinde destekleyici bir rol üstlenmektedir. Bireyin kendini gerçekleştirme süreci içinde yer alan dinî deneyimler ve doruk yaşantılar da öğrenilen dinî bilginin pratiğe yansması olarak nitelendirilebileceğinden din eğitimiyle ilişkilidir. Bilinçli bir din eğitiminin etkisiyle şekillenen dindarlığın ise kişinin kendini gerçekleştirmede olumlu etkisi olduğu düşünülmektedir. Dindarlık bireye hayatın zorluklarıyla başa çıkmada yardımcı olmanın yanında, bireyin ideal bir insanda bulunması gereken olumlu özellikleri ve devamlı yenilenen bir kendini geliştirme ve ilerleme halini hedef olarak belirlemesini amaçlamaktadır. Böylelikle inancının güdülediği dindar birey ömrü boyunca kendini gerçekleştirmeyi adeta bir hayat tarzı olarak benimseyebilmektedir.

Din eğitimi kendini gerçekleştirmeyi etkileyen diğer faktörlerle etkileşim halinde olan bir alandır. Aynı zamanda yaş, cinsiyet, sosyal çevre, aile, din ve dindarlık faktörleri aracılığıyla da bireyin kendini gerçekleştirmesini etkileyebilmektedir. Bireysel özellik ve gereksinimlerin dikkate alındığı bir din eğitimi yaklaşımı ve din eğitiminin ilişkili olduğu söz konusu faktörler kişinin kendini gerçekleştirme sürecine katkıda bulunmaktadır.

Kendini gerçekleştiren bireylerin kendilerini ve yeteneklerini geliştirirken ailelerine, dâhil oldukları sosyal gruplara ve topluma katkıda bulundukları görülmektedir. Kendini gerçekleştiren bireyler daha fedakâr ve minnettar, daha az bencil davranışlar sergilemektedirler. (Hall ve Hansen, 1997). Kendini gerçekleştirmiş bireyler daha fazla başarı odaklı, içsel kontrol mekanizmasını davranışlarına daha fazla yansıtan, çevrelerini etkileyebilen, liderlik özelliği olan bireylerdir (Sharma vd., 2024). Kendini gerçekleştirememiş bireylerin davranışlarında ise, sürekli kaygı gibi çeşitli nevrotik eğilimlerin olumsuz etkileri gözlemlenmektedir (Akkoyun, 1988). Kendini gerçekleştiren bireylerin olumlu davranışlarının din eğitimi ile desteklenmesi mümkündür. Davranışların şekillenmesinde bilginin etkili olduğu düşünüldüğünde din eğitiminin dinî bilgi aracılığıyla bireyleri kazanılması hedeflenen davranışlara yönlendirmesi mümkündür (Sayın, 2021). Din eğitiminin temel hedeflerinden biri de “iyi insan” yetiştirebilmektir. Bireyin toplumsal açıdan kendini gerçekleştirebileceği davranışlar din eğitiminin iyi bir insanın sahip olmasını hedeflediği davranışlar arasında yer almaktadır. Din eğitimi, insanın içinde yaşadığı toplumu daha yaşanılır hale getirebilmesine imkân sağlayacak davranışları içselleştirmesini, sosyal davranışlar sergilemesini ve eğilimlerini kontrol edebilmesini sağlamayı hedeflemektedir (Keyifli, 2013). Din eğitiminin desteğiyle kendini

gerçekleştirmiş bireylerin olumlu davranışları ile kendini gerçekleştirememiş bireyler arasında önemli bir farkın olduğunu söylemek mümkündür.

Kendini gerçekleştirme sürecinde din eğitimi ve dindarlık etkileşimi konusunda yapılan bu nitel araştırmada, din eğitiminin bireylerin kendini gerçekleştirme süreçlerine anlam kazandırdığı; dindarlığın, bireylerin değer sistemlerini ve hedeflerini şekillendirdiği görülmüştür. Ayrıca din eğitiminin, yalnızca bilgi aktarımından ibaret olmadığı, bireyin anlam arayışına yön veren bir süreç olarak deneyimlendiği tespit edilmiştir. Çalışmada, dindarlık ve kendini gerçekleştirmenin her zaman paralel gitmeyebileceği, dindarlığın bireylerin içsel bütünlüğünü güçlendirdiği, bireylerin kendini gerçekleştirme düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında belirgin bir ilişkinin ortaya çıktığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Adler, A. (1983). *Kişilik bozuklukları ve toplumsal bütünleşme*, (B. Çorakçı, Çev.). Say Yayınları.
- Adler, A. (1997). *Psikolojik aktiviteler* (B. D. Çorakçı, Çev.). Say Yayınları.
- Akbaş, A. (1993). Ergenlerin kendini gerçekleştirme düzeylerini etkileyen bazı faktörler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-12.
- Akkoyun, F. (1988). Kendini gerçekleştirme ve kaygı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 81-90.
- Aktaş, Y. (1997). Üniversite öğrencilerin uyum düzeylerinin incelenmesi: uzunlamasına bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(13), 107-110.
- Akto, A. (2011). Kişilik oluşumunda dinin rolü. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 191-217.
- Albayrak, A. (1998). İkbâl’de dinamik insan anlayışı, *DİVAN: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (5), 241-254.
- Allport, G. W. (1950). *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation*. Macmillan Publishing Co.
- APA (2024). <https://dictionary.apa.org/personality> adresinden 10 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Aşık Ev, H., Ev, H., Kartal, B. ve Mollaoğulları, B. F. (2024). *Din eğitimi ile kadın algısı ilişkisine yönelik bir araştırma*. Özgür Yayınları.
- Aşıkoğlu, N. Y. ve Genç, M. F. (2021). Sonuç ve Değerlendirme. *Kadına yönelik şiddeti önlemede din ve değerler eğitimi içinde* M. F. Genç (Ed.). (ss. 383-395). Nobel Yayınevi.
- Ayten, A. (2004). *Kendini gerçekleştirme ve dindarlık ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Ayten, A. (2005). Kendini gerçekleştirme ve dindarlık: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29), 185-204.
- Ayten, A. (2006). *Psikoloji ve din*. İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2017). *Din psikolojisi-dine ve maneviyata psikolojik yaklaşımlar*. İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2021). *Tanrı’ya sığınmak: Dinî başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. İz Yayıncılık.

- Balabanlı, F. (1990). *Öğretmen liselerinde okuyan öğrencilerin kişisel ve sosyal uyum düzeylerini etkileyen bazı etmenler*. Hacettepe Üniversitesi. [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Ball, J., Armistead, L. ve Austin, B. J. (2003). The relationship between religiosity and adjustment among african-american female urban adolescents. *Journal of Adolescence*, 26(4), 431–446.
- Bedir, M. (2023). *Ortaöğretim öğrencilerinde dinî sosyalleşme: Yalova örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Berktaş, F. (1996). *Tek tanrılı dinler karşısında kadın*. Metis Yayınları.
- CRM (2019). <https://crm.org/articles/carl-rogers-and-self-actualization-living-the-good-life> adresinden 10 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Çamdibi, H. M. (1983). *Gazali'de şahsiyet terbiyesi*. Han Yayınları.
- Çın, A. (2020). Erken çocukluk dönemi din eğitiminde ebeveyn tutumlarının etkisi. *Batman Akademi Dergisi*, 4(2), 45-60.
- Dehabadi, M. A. H. ve Hüseyinzade, S. A. (2013). *İslami açıdan gençlik psikolojisi*, (H. Bedel, Çev.), El- Mustafa Yayınları.
- Demir, Ö. (2017). Din eğitiminde sosyal beceri eğitimi, *ULEAD 2017 VII. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi*, Çanakkale, Türkiye.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı (2025). Kur'an Yolu. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Y%C3%A2s%C3%AEn-suresi/3738/33-36-ayet-tefsiri> adresinden 10 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı (2025). Kur'an Yolu. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/525/32-ayet-tefsiri> adresinden 12 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı (2025). Kur'an Yolu. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1306/71-72-ayet-tefsiri> adresinden 12 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı (2025). Kur'an Yolu. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C5%9E%C3%BB%C3%A2-suresi/4321/49-50-ayet-tefsiri> adresinden 12 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı (2025). Kur'an Yolu. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Hucur%C3%A2t-suresi/4625/13-ayet-tefsiri> adresinden 12 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.

- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı (2025). Kur'ân Yolu. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/330/37-ayet-tefsiri> adresinden 12 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı (2025). Kur'ân Yolu. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/336/43-ayet-tefsiri> adresinden 12 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı (2025). <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1998/97-ayet-tefsiri> adresinden 5 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı (2025). <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2793/2-ayet-tefsiri> adresinden 5 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı (2025) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/707/38-ayet-tefsiri> adresinden 5 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Dolgin, K. G. (2014). *Ergenlik psikolojisi-gelişim, ilişkiler ve kültür* (D. Özen, Çev.), Kaknüs Yayınları.
- Dökmen, Ü. (1994). *İletişim çatışmaları ve empati*. Sistem Yayınları.
- Dündar, S., Yapıcı, Ş. ve Topçu, B. (2008). Öğrencilerin kişilik düzeyleri ile sınav kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 178-186.
- Engler, B. (2014). *Personality theories: An introduction*. Wadsworth Cengage Learning.
- Ertürk, S. (1984). *Eğitimde 'program' geliştirme*. Yelken-tepe Yayınları.
- Francis, N. H. ve Kritsonis, W. A. (2006). A brief analysis of Abraham Maslow's original writing of self-actualizing people: A study of psychological health. *National Journal Of Publishing And Mentoring Doctoral Student Research*, 3(1), 1-6.
- Fromm, E. (1994). *Erdem ve mutluluk* (A. Yörükan, Çev.). İş Bankası Yayınları.
- Gümrükçüoğlu, S. (2017). Çocuğun din eğitiminde ailenin rolü. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 39-60.
- Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2015). *Çocuk ve ergen gelişimi*, (A. Dönmez ve H. N. Çelen, Çev.), Ankara Kitabevi.
- Gürhan, N. (2010). Toplumsal cinsiyet ve din. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, (4), 58-80.
- Gürses, İ. (2007). Din eğitimi kişilik ilişkisi üzerine bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 79-122.
- Gürses, İ. (2019). *Sufi kişilik psikolojisi*. Hece Yayınları.

- Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve kişilik*. Emin Yayınları.
- Gürses İ. ve Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemleri teorisi açısından kuşaklararası din eğitimi ve iletişiminin önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 153-166.
- Hall, E. G. ve Hansen, J. (1997). Self-actualizing men and women - A comparison study. *Roeper Review*, 20(1), 22-27.
- Hayta, A. (2017). *Allah'a bağlanmak, bağlanma kuramı ve tanrı tasavvuru ilişkisi*. Onto Yayınları.
- Hökelekli, H. (2010). *İslam psikolojisi yazıları*. Dem Yayınları.
- Hökelekli, H. (2017). *Din psikolojisi*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Jones, A. ve Crandall, R. (1991). *Handbook of Self-Actualization*. A. Jones ve R. Crandall (Ed.). içinde Select Press.
- Kalyoncu, H. (2012). *Mutluluk için duygu eğitimi*. Yediveren Yayınları.
- Karahan, T., Sardoğan, M., Özkamalı, E., Dicle, A. (2005). Üniversite öğrencilerinde nevrotik eğilimler kendini gerçekleştirme ve okuma alışkanlığı. *Kriz Dergisi*, 13(1), 23-32.
- Karahan, T. F., Sardoğan, M. E., Özkamalı, E. ve Dicle, A. N. (2006). Öğretmen adaylarında demokratik tutum, nevrotik eğilimler ve kendini gerçekleştirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30), 149-158.
- Keyifli, Ş. (2013). Eğitim ve din eğitimi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 31-54.
- Kızılgeçit, M. (2017). *Din psikolojisinin 100'ü*. OTTO Yayınları.
- Köksal, A. (2000). Müzik eğitimi alma, cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre ergenlerin empatik becerilerinin ve uyum düzeylerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(18), 99-107.
- Köse, A. ve Ayten, A. (2012). *Din psikolojisi*. Timaş Yayınları.
- Köylü, M. (2004). *Yetişkinlik dönemi din eğitimi*. Dem Yayınları.
- Kuruçay, Y. ve Gürses, İ. (2018). Ergenlerde anlamsızlık ile ilgili problemlere dinin etkisi üzerine değerlendirmeler, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 87-111.
- Kuzgun, Y. (1972). Kendini gerçekleştirme. *Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*.

- Kuzgun, Y. (1973). Ana-baba tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1).
- Mahmut, D. (2018). Farklı yaş gruplarında dua ve din eğitimi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(20), 455-480.
- Maslow, A. H. (1964). *Religions, values, and peak-experiences*. Ohio State University Press.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality*. Harper & Row, Publishers.
- Maslow, A. H. (1991). *The Farther reaches of human nature*. The Viking Press.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve din (dindarlık düzeyi ve kişilik özellikleri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma)*. Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.
- Meydan, H. (2016). Doktriner düşünce ve din eğitimi: Anlamli öğrenme ve bireysel manevi tecrübe bağlamında bir değerlendirme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (40), 85-114.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (1992). *el-Câmi'u's-sahîh Mukaddime*. Çağrı Yayınları.
- Okumuş, N. (2015). Din eğitim-öğretimi özgür bireylerin yetiştirilmesinde etkin bir rol üstlenebilir mi?. *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 213-288.
- Olczak, P. V., ve Goldman, J. A. (1975). The relationship between self-actualization and psychosocial maturity. *Journal of Clinical Psychology*, 31(3), 415-419.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*. Dem Yayınları.
- Oruç, C. (2008). Din eğitiminin hedefleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1).
- Önder, E. N. (2021). *Ortaöğretim dönemi öğrencilerinin din eğitiminde akran ilişkilerinin rolü (Amasya örneği)*, [Yüksek Lisans Tezi]. Amasya Üniversitesi.
- Özdoğan, Ö. (1997). Kendini gerçekleştirme açısından insan-din ilişkisi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1).
- Polat, M. (2017). Yunus Emre düşüncesinde bir eğitim modeli olarak “İnsân-ı Kâmil”: Konuya öğretim programlarının kültürel ve felsefi temelleri bağlamında bir yaklaşım. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 29-42.
- Rogers, C. R. (1959). A Theory of Therapy, Personality, and Interpersonal Relationships: As Developed in the Client-Centered Framework. In S. Koch (Ed.), *Psychology: A Study of a Science. Formulations of the Person and the Social Context* (s. 184-256) içinde. McGraw Hill.
- Rogers, C. R. (1970). *On Becoming a person*. Houghton Mifflin Company.

- Sakellari, E., Psychogiou, M., Georgiou, A., Papanidi, M., Vlachou, V. ve Krepia, D. S. (2018). Exploring religiosity, self-esteem, stress, and depression among students of a Cypriot University, *Journal of Religion & Health*, 57(1), 136-145.
- Sayın, G. (2021). Din eğitimi öğretmenlerine göre dini bilgi ve davranış değişikliği ilişkisi. *Artuklu Akademi*, 8(2), 299-318.
- Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2007). *Modern psikoloji tarihi*, (Y. Aslay, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Sharma, D. N., Vishwakarma, S., Payasi, N., Sharma, V., Rai, Aishwarya, Agrawal, J., Tiwari, G. K. ve Singh, A. (2024). Exploring the relationship between self-actualization and locus of control: A correlation analysis. *International Journal of Indian Psychology*, 12(3).
- Söylev, Ö. F. (2021). Afetlerin ruh sağlığı üzerindeki etkileriyle başa çıkma stratejisi olarak kader inancı. O. Gürsu Ö. F. Söylev, B. Demirtaş (Ed.), *Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Disiplinlerarası Araştırmalar* içinde. (ss. 106-130) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tarhan, N. (2013). *Mutluluk psikolojisi - stresi mutluluğa dönüştürmek*. Timaş Yayınları.
- Toplanır, E. (2018). *Yaşam doyumu kendini gerçekleştirme ve ölüm korkusu arasındaki ilişkinin incelenmesi*, [Yüksek Lisans Tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Turan, Y. (2017). *Kişilik, din ve dindarlık*. Ensar Neşriyat.
- Uysal, V. (2006). *Türkiye’de dindarlık ve kadın*. Dem Yayınları.
- Ünsar, S., Akgün Kostak, M., Kurt, S. ve Erol, Ö. (2011). Hemşirelerin kendini gerçekleştirme düzeyleri ve etkileyen etmenler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 4(1), 2-6.
- Voltan Acar, N., Yıldırım, İ. ve Ergene, T. (1996). “Bireylerin dindarlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(12), 45-56.
- Yapıcı, A. ve Kayıklık, H. (2005). Ruh sağlığı bağlamında dindarlığın öz saygı ve kaygı ile ilişkisi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi* 3(9), 177-206.
- Yardımcı, S. ve Çoştı, Y. (2022). Kadınların dini sosyalleşme sürecinde Kur’an kurslarının rolü: Kırıkkale örneği. *Kalemname*, 7(3), 125-146.
- Yavuzer, H. (1990). *Yaygın ana-baba tutumları” ana-baba okulu*. Remzi Kitabevi.
- Yıldız, M. ve Çapar, B. (2010). Orta öğretim öğrencilerinde benlik saygısı ile dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 103-131.

The Interaction of Religious Education and Religiousness in the Process of Self-Actualization: A Qualitative Approach

Yasemin Çoban

Extended Abstract

When considered holistically in terms of physical, mental, and emotional aspects, the human being is a creature whose complexity can only be understood through such an integrated approach and who has been programmed, since the beginning of creation, to be open to constant change and development. This process of change and development continues throughout the individual's life—as long as the necessary conditions are present. It is possible for the individual to make the most of this process, reach a level where they can fully utilize their potential, attain existential fulfillment, and thus achieve self-actualization.

It is inevitable to interact with many factors until the stage of self-actualization is reached. While some of these factors play a supportive role in achieving self-actualization, others act as obstacles to this stage, and some interact with the phenomenon of self-actualization either positively or negatively at various times.

One of the factors that appears to interact with the phenomenon of self-actualization is religious education. This study aims to examine the relationship between religious education and religiosity in the process of self-actualization, in light of the existing literature on the subject. In the study, the key concepts of the topic—such as personality and self-actualization—are discussed. Factors influencing self-actualization, including age, gender, education, social relationships, parental attitudes, and perceptions of religion and religiosity, are addressed. The characteristics of the self-actualizing individual, Maslow's concept of peak experiences, and the relationship between self-actualization and religiosity are also examined.

The factor of education—widely accepted at the societal level as a key influence that brings about significant changes in an individual's life and shapes the person—has been examined in related studies to determine whether it has an effect on the phenomenon of self-actualization. One area where the determining impact of education on self-actualization is evident is religious education. Religious education is a structure that develops within the capillaries of society and takes place in both formal and informal

educational environments such as the family, primary and secondary schools, faculties of theology at universities, and Qur'an courses. Religious education, being present in every aspect of society, is a phenomenon that not only reaches individuals in formal and informal education but also has the potential to influence others in society.

Religious education supports individuals in gaining personal freedom, resisting personal impulses and social pressures, and developing the determination to act with free will. It helps them overcome obstacles or limitations they perceive in the face of life's challenges. By contributing to the development of characteristics such as willpower, goal setting, responsibility, self-sacrifice, hope, and trust, religious education plays a supportive role in the self-actualization of the individual.

The self-actualization process in an individual can manifest in various forms: acquiring identity during adolescence, forming new relationships beyond peers and establishing a role in society during adulthood, remaining productive despite the stagnation of middle age, and attaining a fulfilled sense of self in old age. During these life stages, which span different age groups, religious education can positively support the individual's development.

Religious education instills values such as hope and trust in adolescents aged 11–17. Strengthening their bond with God through religious education has a positive impact on the formation of their personalities. In early adulthood (ages 17–30), religious education contributes to the process of self-actualization by offering individuals the opportunity to deepen their relationship with God, form close relationships with others, express love, and experience stronger bonds with fellow believers. In middle adulthood (ages 30–60), religious education enables individuals to focus less on their own needs and more on the needs of the poor, the oppressed, and other disadvantaged groups, thus promoting self-actualization. For individuals in the post-60 age group, religious education supports the belief that unity with God is the true purpose of life, helping them to assign existential meaning to their lives and achieve ego integrity, thereby supporting their self-actualization process. In this way, it is observed that religious education provides individuals—according to the needs of their specific life stages—with values encompassed by the highest level of Maslow's hierarchy of needs, such as goodness, self-sufficiency, justice, integrity, richness, and wholeness.

It is possible for religious education to shape the influence of gender on the process of self-actualization. When the concept of gender is considered within the context of social gender stereotypes, it becomes apparent that religion has been perceived and practiced in ways quite different from its theoretical essence across different historical periods and societies. Religion can be exploited to legitimize negative social gender biases against women and to position women as second-class individuals in society. However, the Qur'an points out that the creation of humans as male and female is at the discretion of Allah,

that both genders are addressed with the same responsibilities as servants, and that superiority in the sight of Allah lies in fulfilling these responsibilities in the best manner. It is observed that religious education based on accurate sources positively influences society's attitudes toward women. Religious education plays an important role in eliminating obstacles and negative attitudes toward women, as well as superstitions and myths related to the female gender. It has also been found that religious education provided in informal religious education institutions contributes to the development and socialization of women. Adult women who receive religious education in Qur'an courses have been found to improve themselves through gaining religious knowledge, build healthier relationships with society, their environment, and close family through the reinforcement of religious and national-moral values, develop new relationships in a multicultural environment, and reach spiritual and psychological fulfillment. Thus, religious education supports women's self-actualization through the gender factor, which is an effective component in the process of self-actualization.

Religious education also supports self-actualization through the social environment factor by helping individuals establish healthy relationships with their surroundings. It provides individuals with social maturity and competence, encourages prosocial behaviors such as acting altruistically and valuing others, and enhances their ability to communicate effectively. Through religious education, a person learns to fulfill responsibilities in social relationships, maintain interactions with others within a framework of moral virtues, adopt a constructive and harmonious attitude, and avoid behaviors that harm social communication and harmony. Religious education not only supports the positive contributions of the social environment to self-actualization but also helps reduce the negative effects arising from the social environment. Outside the family environment, individuals are seen to socialize in educational institutions and peer groups through religious education. It has also been identified that religious education can mitigate the negative influences individuals may face within their circle of friends.

The family, which is the first environment where individuals socialize, holds a significant place in religious education. Religious education in the family guides the development of a child's innate feelings of belief and connection to a creator. Being aware of the existence of a supreme creator contributes to the individual's ability to ascribe meaning to life, develop a self at peace with itself, and build positive relationships with other beings. While religious education in the family positively influences an individual's self-actualization, it may also pose a barrier to it. When providing religious education at home, children may also be taught to resist change, to be distant from what is different and new, and to approach matters with prejudice.

The attitude of parents in religious education within the family is also a significant factor. Parental attitudes can positively or negatively affect an individual's self-actualization. In a family environment dominated by supportive and democratic parental attitudes, children

can grow into individuals who express themselves freely, are outgoing, form healthy relationships, and have self-control. In contrast, a family environment with harsh and rigid parental attitudes may lead to the development of aggressive, rebellious, and inexpressive individuals. Besides overly authoritarian approaches, overly permissive or neglectful parental attitudes have also been shown to negatively affect a child's development.

Another factor related to the phenomenon of self-actualization is the perception of religion and religiosity. Religion, which deeply influences the personality of an individual, is a reality that has always existed even when tracing back to the earliest stages of human history. In the past, individuals living in various social groups, even in the most primitive cultures, were observed to live by adhering to some form of religion. The effect of religion and religiosity on self-actualization may vary depending on the extent to which culture influences an individual's religiosity, whether religiosity is internalized as a central part of life, whether it is formed under a divided psychology, whether it is imitative or consciously developed.

It is seen that belief in God is the most decisive element of the perception of religion and religiosity. Religious theologies provide clear and satisfying information regarding the concept of God as an attachment figure. Even in belief systems outside of monotheistic religions, believers frequently form relationships with deities, goddesses, or other religious objects. These relationships often involve feelings of warmth and love similar to those experienced in relationships with parents. A positive concept of a creator, much like positive parental relationships, can have a favorable effect on self-actualization. It is also possible to say that studies on adolescents' attachment to religion reveal similar results. However, research on the relationship between self-esteem and religiosity has produced varying outcomes. Some studies have found a positive and significant correlation between religiosity and self-esteem, while others have reported negative correlations or no significant differences. Therefore, it can be accepted that studies on religiosity indicate that behaviors associated with religiosity resemble those demonstrated by self-actualized individuals.

There is also research indicating that religiosity positively affects life satisfaction. Religious belief provides individuals with serenity, peace, and resilience—qualities that are essential during stressful times. Religious beliefs such as faith in destiny help individuals accept their experiences and adapt more easily to existing circumstances during traumatic events. Many elements accepted as religious coping strategies—such as praying, engaging in worship, repentance, asking for forgiveness, showing patience, trusting in God (tawakkul), giving alms, attending the mosque, reading the Qur'an—are also integral aspects of religiosity. There is a strong relationship between religiosity and resorting to religious coping strategies. Studies examining prayer behavior in patients' treatment processes have shown that prayer not only has healing power but also plays an effective

role in reconstructing and integrating the personality. Religious beliefs and behaviors that are components of religiosity, the effort to attain personality traits encouraged by religion, and the use of religious coping strategies to deal with difficulties align with Carl Rogers' definition of a self-actualized individual—being open to experiences, living a more existential life, functioning holistically, and trusting the organism.

The same can be said in terms of Abraham Maslow's clearly defined traits of self-actualized individuals. One of the shared traits observed in self-actualized individuals is the occurrence of peak experiences, which are prominent in transpersonal psychology—a field Maslow is considered to have founded. Research in transpersonal psychology has concluded that human nature and development transcend the boundaries of the normally developed ego, extending beyond the limits of consciousness, time, and space. Maslow emphasizes that the values present in the highest experiences of self-actualized individuals—truth, joy, justice, richness, originality, beauty, love of goodness and evil, cosmic unity, order, acceptance of illness and death, wholeness, simplicity, self-sufficiency—are the very values that religion wishes to see in an ideal believer. Therefore, it can be said that many situations related to religion and religiosity involve the experience of peak states.

It is possible to say that religiosity is the result of conscious and accurate religious education. It is well known that religious education significantly affects the formation of an individual's character and values shaped by religious belief and lifestyle. Although it appears as a concept from Sufism, the ideal of the "insan-ı kâmil" (perfected human), as a vision of education, is a process that supports an individual's internal change and development through moral refinement, acquiring wisdom, and acting according to what is known. From the perspective of individual experience and meaningful learning, religious experiences serve an important functional role in religious education.